

A MAGYAR PARASZTHÁBORÚ 1514-BEN.

— A fölkelés 400. évfordulóján. —

(Harmadik közlemény.)

III. Török-magyar viszonyok.

Dósa Györgyről írt könyvemben részletesen foglalkoztam azokkal a diplomáciai mesterkedésekkel,¹ a melyek a magyar kormányt egyrészt a törökökkel való alkudozásokra, másrészt az ellenök való keresztesháború előkészítésére ösztönözték.

A magyar viszonyok Törökországgal szemben mindenesetre nagyon sajátágosan alakultak. *Bélay* Barnabás követségét, melyben Petánczy Félix, Zolthay János és Czobor Márton is résztvett, *Szelim* szultán már második esztendeje hitegette és a hogy a követség iródeákja, keseji Székely Tamás feljegyezte, még 1515-ben is ott tartotta Konstantinápolyban, Ali basa tyúkpiaczi karavánszerájában.² Időközben — mint ösmeretes — a törököktől is érkeztek követek és futárok s az 1514. év elején a törökök mégis támadtak Knin körül, alkalmasint annak következtében, hogy valamiképen értesültek a pápának a kereszteshadjárat érdekében még 1513 július 15-én és szeptember 17-én tett intézkedéseiről. A kurucz lázadásnak egyik oka viszont

¹ Dósa György, 36—56. l.

² Babinger, Konstantinápolyi rovásírástos magyar nyelvemlék 1515-ből. *Ethnographia*, 1913. 129—139. *Sebestyén Gyula*, Glosszák a konstantinápolyi nyelvemlékhez. U. o. 139—146. l. A rovásos felirat olvasása: «1515. esztendőben írták ezt. László király öt követét váratták itt, Bilaji Berlabás kettő esztendeig. Nem tön császár (?). Keteji Székely Tamás írta innét. Szelim török császár ütött be száz lóval.»

valóban az lehetett, hogy a török ellen összecsiszított kereszteteket hazaparancsolták, egyrészt mivel félték tőlük, másrészt mivel — hír szerint — a törökkel a király már békét kötött s így nincs szükség a háborúra. A nép eleinte haragosan követelte, hogy a török ellen vezessék; de később — úgy látszik — azzal rémitette az országot, hogy éppen az ellenséggel akar szövetségni.

Dósa szándékát a világ nem ösmerte. Abból, hogy nem egyenesen szűkebb hazájába, Erdélybe nyomult, hanem Temesvárnak került, olyasmire lehetett következtetni, hogy ebben az erős várban biztos táborhelyet és hadműködési alapot keres, honnan végső veszedelem esetében török földre menekül. Egy külföldi már június 15-én aggódott, hogy a török szultán segítségével akarja megvalósítani terveit.¹ Egy másik is² úgy tudta, hogy Temesváron akart kitelelni, hogy, ha a királytól méltányos békét nem nyerne, a törökhöz mehessen át. Még alaposabb volt az a félelem, hogy az ország zavaros viszonyait a törökök hivatlanul is felhasználják berohanásra.³ És több mint valószínű, hogy Dósa számot vetett egyik vagy másik ilyen lehetőséggel; állami dolgokban való járatlansága következtében alkalmasint azzal, hogy az ország délnyugati részét megnyitja a török előtt; mert ennek berohanása a most ellene készülődő és harczó királyi csapatokat legalább is kétfelé osztotta volna. Egyébiránt június közepén már híre futott, hogy a szultán a végek lovasait mind magához rendelte.⁴ Mi végből, akkor hamarjában nem-igen tudhatták; de csakhamar kitűnt, hogy Szelim szultánnak akkor több gondot okozott Izmail perzsa sah, mint a magyar ügy.

Mindenesetre jellemző, hogy a török szövetség első tervezetét ennek a nagy magyar népferradalomnak s talán Dósának egymagának tulajdonítják. S ezt a közvélemény éppen a parasz-

¹ *Betinus* a Tört. Tárban, XIII. 251. l.

² Jovius, 91. levél.

³ *Betinus*, Id. h. és *Mart. Thyrnavinus*: «Nunc etiam Thurcas conatur præda peracta, ulterius vestros extenuare lares stb. e levél, 15—16. v. Lefordítottam az Erdélyi Múzeumban, 1904, 163. l.

⁴ *Betinus* id. h.

fok hazafiatlanságának és elvetemültségének bizonyítására hozza tel. Természetesen ki gondolt volna arra 1514-ben, hogy alig 12 esztendő múlva ennek a tervnek megsemmisítője, a törökverésre készülő Szapolyay, mint immár I. János magyar király, «a legkeresztényibb» francia királylyal a töröknek szövetségese lesz? Ilyen szövetséget maguk a törökök előbb Mátyás királynak, azután neki kínáltak! Dósa lett volna az első, a ki azt magyar részről készült felajánlani a szultánnak. És valóban kérdés. 1526 előtt egy ilyen confederatio olyan káros lett volna-e, mint az után, mikor azt egy csatavesztés következtetésépen kellett elfogadni. Megint csak bevált, hogy a politika valóban az exigenciák tudománya; és Szapolyay egy Dósapártinak, ha az évek múlva megkérdezi tőle, mostan miért barátja a töröknek, csakugyan a közmondással felelhetett volna: «Hja, paraszt, az más kérdés». Egyébiránt Dósa a töröknek csak kerülő úton való segítségére, t. i. arra számolhatott, hogy betör az országba s leköti a magyar hadsereg egy részét. Rossz és hazafiatlan számítás; de egy magyar jakobinus szerint¹ Szapolyay utóbb «nagyobb kárt tett a magyar nemességben, mint ezek a nyomorúságtól kényszerített pártosok, midőn Mohács mezején az ő késedelme, azaz a királyi trónusra vágyó kevély lelke elvesztette Lajos királyt és vele együtt az ország nemes fiait.» «Hol van — kérdezte utóbb² — az előbbi tüzes vastrónus és a tüzes királyi korona? Be igen illenek a te nyughatatlan agyvelődre, kegyetlen és embertelen Zápolya!»

IV. Lengyelország magatartása.

A lengyel királyt akkor az orosz háború kötötte le. Vaszilij nagyfejedelemmel 1508-ban békét kötött ugyan, de határviellongások Vaszilijt már 1512 deczemberében újabb háborúra készítették. 1514 márcziusában mégis békére hajlott, mikor épen a császári követnek, Schnitzenpaumer Györgynek megjelenése ettől

¹ Az 1795 május 20-án kivégzett Laczkovics. (A magyar történeteknek rövid rajzolattya, 113. — Névtelenül jelent meg.)

² U. o. 121. l.

a gondolattól eltérítette.¹ A pápa Bakóczot bízta meg, hogy kibékítse a nagyfejedelmet, a lengyel királyt és a német lovagrend nagymesterét. A bíbornok e végből II. Ulászló nevében *Piso* Jakab királyi titkárt küldte Lengyelországba,² a nagyfejedelem azonban júniusban már újabb sereget küldött Szmolenszk ellen, a melyet árulással el is foglalt, Miksa császár pedig augusztus 4-én ünnepiesen megerősítette követének az oroszokkal kötött szövetségét s a nagyfejedelemnek először adta meg a minden oroszok császára címet.³ Ily körülmények közt Zsigmond Minskből csak július 27-én válaszolt Ulászlónak,⁴ többnyire a császár ellen panaszkodván levelében. Nemkevessé zavarta őt meg a Magyarországon beállott mozgalmaknak híre; azonban igen sajnálja, hogy a muszkákkal való folytonos harczai miatt nem ajánlhatja föl közreműködését. Pedig igen nagy örömmel tenné azt és sem életét, sem a rendelkezésére álló eszközöket nem kimélné, hogy országának összes erejével segítségére legyen. De ha úgy állanak is a dolgok és sok mindenféle súlyos gond nyomja is a vállát, még sem várhatott tovább jelen levelének elküldésével. Óhajtja, hogy a királynak és gyermekeinek jóegészségéről, azután pedig országa állapotának javulásáról mielőbb értesülhessen.

Másfél hónap mulva érkezett meg *Firlej*, a szandomiri palatinus fia, azzal az örvendetes hírrel, hogy a lengyelek Orsánál (Szmolenszktól nyugatra) döntő csatában megverték az oroszokat. Most már lehetett beszélni a magyar-lengyel-német szövetségről s nemcsak beszéltek róla, hanem 1515 április 2-án

¹ *Uebersberger*, Österreich und Russland seit dem Ende des 15. Jahrhunderts. I. 73—74. *Márki*, Orosz-magyar érintkezések Mátyás és a Jagellók korában. Erd. Muzeum, 1893. 563—564. l.

² *Tomiczkij* Péter lengyel kancellár levele 1514 május 19. Acta Tomiciana, III. 87. *Bauch*, Caspar Ursinus Velius. (Ungar. Revue, 1887. VII. 15.) *Seivert*, Nachrichten von Siebenb. 327. l. *Abel*, Magyarországi humanisták, 83. l.

³ *Schmeizel*, De titulo imperatoris, quem tzarus Russorum sibi dari prætendit. (Jena, 1722.) 48—49. l.

⁴ *Engel*, Aktenmäss. Skitze der Unternehmungen Joh. Zápolya's v. J. 1507—1515. (*Schedäus*, Zeitschrift von u. für Ungern, 1802. I. 319—320).

meg is kötötték; ez azonban nem változtat azon a valóságon, hogy Zsigmond lengyel király részben épen Miksa császár miatt nem segíthette meg bátyját, Ulászlót, Dósa György felkelésének elnyomásában.

V. Miksa császár s a magyar és német parasztháború.

A *német-római császár* Ulászlóban nemcsak a magyar, hanem a cseh királyt is látta, a birodalom egyik választófejedelmét, kinek szorult helyzete iránt közömbös nem lehetett. Miksa császár május 5-én érkezett Bécsbe. A magyar királyhoz küldött követe, *Cuspinianus* János, a ki harmadnapja tért meg Budáról, azonnal jelentést tehetett neki a magyar keresztes hadjárat kihirdetéséről; de maga Cuspinianus is csak a hónap végén jegyezte föl naplójába, hogy a parasztoknak kereszttel jelölt rendezetlen sokasága Magyarországon fellázadt s hallatlan kegyetlenkedéseket vitt végbe.¹ Ennek biztos hírét Ulászló követe, kövesdi *Székely* Miklós vitte meg a császárnak,² a ki segítségét föl is ajánlotta.³ Hiszen — a hogy az országtanácsban *Perényi* nádor mondotta⁴ — nem is lehetett túrni, hogy a világ legveszedelmesebb latra, Székely György, megerősödjék. Véres kardját így is meghordozta már az illyr folyóktól kezdve a törökök véréből pirosuló Szávaig, Karinthiáig és Krajnáig. Nemcsak Ausztriát ragadta félelemre, hanem nyugtalanítja a szép Bécsset is. A Phidiasra emlékeztető Szent-István-toronynak a csúcsán a győzhetetlen császár győztes sasával ékesített lobogót, melyre Miksa császár sokszoros diadalai vannak fölírva, egy csapással összezúzza. A nép már Svájcznak égbenyúló ormai közt is kardot csinált a görbe sarlóból.⁵ A svábok is sátrak

¹ Tagebuch Johannes Cuspinianus. Fontes rerum Austriacarum, Scriptorum. I. 406. l. Suriano levele május 13-ról. *Marino Sanuto*, II. 251.

² Történelmi Tár, 1891. 337—338. l.

³ *Istvánfi*, 43. l.

⁴ *Taurinus*, III. 231—327. v. *Engelnél* 151—154. l.

⁵ A svájci parasztlázadás 1513 nyarán Luzern kantonban kezdődött s onnan terjedt át a solothurniba és a bernibe. Bernben csak két urat végeztek ki, de kiforgatták valamennyit a tisztségökből s a nemesek kel-

alatt tanyáznak.¹ A bajorok fegyveres hajókkal lepték el a Dunát;² a zabolátlan csehek a dobozó Prága körül gyülekeznek, tábort járatnak az Elbe mellett s ott, a hol a Morva öntözi a morvák³ kövér földjeit; s Olmütz, a melyet bástyatornyok és kettős sánczczal védett falak körítenek, a husszita ellenséggel szemben kénytelen védelmezni magát.⁴

Az országtanács tehát ösmerte és nem kicsinyelte azt a veszedelmet, a mely a parasztok lázongásai következtében különböző pontokon magát a német-római szent birodalmat is fenyegette s a mely Miksa császárt visszatarthatta Magyarország megsegítésétől. Ennek az érdekében mégis azonnal megkereste, de a császár követe csak egy hónap mulva írhatott határozottabb biztatásokat a magyarok számára.⁵ Egyelőre saját birodalmának parasztlázadása aggasztotta. Csehországtól a magyar urak nem mint a szent római birodalom választófejedelemiségétől, hanem mint velök ugyanazon király alatt álló országtól kértek és vártak segítséget. Podjebrád cseh király unokája, *Bertalan* münsterbergi herczeg gyűjtött is egy 12,000 főből álló sereget, de azzal elkésve, a forradalom leverése után jelent meg, úgy, hogy Ulászló mindjárt vissza is küldte. Egyébiránt nem is

letlenül nézték «az olyan játékot, a hol a disznó szúrja le a királyt». Július 8-án a parasztok a luzerni, egy hónap mulva pedig a solothurni urakat egyességre kényszerítették, de még azután is megkínóztak egy-néhányat. Mivel az urak ezt az egyességet nem vették komolyan, mindenszentek napján a parasztok újból szövetkeztek s még félesztendeig maradtak fegyverben. (*Zimmermann*, I. 57—60. *Eccardus* 461.) Perényi tehát az országtanácsban még joggal szólhatott lázadásukról (*Stauromachia*, III. 267—269. v. 152. l.).

¹ A badeni és württembergi parasztok lázadására czéloz.

² Ez az ulmi és az augsburgi parasztlázadásokra vonatkozhatik.

³ A markománok.

⁴ Prágában 1483 szeptember 24-én volt az utraquisták utolsó véres fölkelése, a mely 1485-ben a kuttenbergi országgyűlésen a harminczegy éves vallásbékével ért véget. Ez a béke még nem járt le, de apróbb torzalkodások már is mutatkoztak. Erre mutat Taurinusnak (*Engelnél*, 460. l.) az a megjegyzése, hogy ha Olmützben nem kellene bajlódnia a schismatikusok cselszövéseivel és a nép pártoskodásával, nem tudja megmondani, szerencsésebbnek, vagy boldogabbnak nevezze-e inkább?

⁵ Suriano június 10-i levele *Marino Sanutonál*, II. 261.

tartotta tanácsosnak, hogy Cseh- és Morvaországból minden hadat kivonjon, mert ott a parasztság még rosszabb helyzetben volt, mint itten és könnyen követhette volna a magyarországiak példáját. Hiszen a cseh parasztok szabad költözködési jogát már 1487-ben elvették, őket magukat az úri szék biráskodása alá vetették s adókkal, robotmunkákkal annyira zaklatták, hogy sokan mint szegénylegények bújostak az erdős hegyek közt, loptak, raboltak, gyilkoltak s néhol a falu népe a földesurakra támadt. Egykorú följegyzés szerint a pogányok és a törökök is jobban kímélték őket, mint a cseh nemesek.¹ Hiszen 1508-ban még azt is csak erős küzdelmek után engedték meg, hogy a városok az országgyűlésre képviselőket küldjenek. Korlátlan arisztokrácia, gerinceztelen polgárság, röghöz kötött parasztság volt az ő eszményképük; s valóban szemébe is vághatták Ulászlónak, hogy «te vagy a mi királyunk, de mi vagyunk a te uraid».² Szökött jobbágyaik közül néhányan Magyarországra mentek, fölvtették a keresztet s annak eltiltása után is Dósa mellett maradtak. Számosan nem lehettek, mert különben a tótokat is beleviszik a lázadásba; de nem is a magyar, hanem a cseh jobbágy-viszonyok megjavítása volt az ő titkos vágyuk.

A német birodalmat szintén saját jobbágyaik forrongása tette habozóvá a magyarok megsegítésében. *Badenben* a bühli koreasmában 1514 június 7-én egy *Gugelbastian* nevű jobbágy adott jelt a fölkelésre. Poharazás közben keményen kifakadt a jobbágyok elnyomatása ellen s a régi jogokat emlegette. Azután néhány társával a népet összehűsítette s a szomszédos községeket is csatlakozásra szólította fel. Hamarjában nyolcz pontban foglalta össze a nép főbb kívánságait, a mik közül azonban egyik sem emlegette sem a régi jogokat, sem pedig a jobbágyság eltörlését. Csak afféléket kívánt, hogy ha a vad kárt okoz a szőlőskertben, a gazda lelőhesse, megfoghassa vagy valamiképen ártalmatlanná tehesse s megtarthassa húsát magának, vagy pedig a tisztartónak adhassa a nélkül, hogy ezzel bűnbe essék. Kérte, hogy töröljék el az örökösödés új rendjét, melynélfogva egyik

¹ *Istvánfi*, 47. l.

² *Huber*, Ausztria tört. III. 401—405. l.

jobbágy házastárs a másik után ne örökölhessen. Ha valakinek a felesége jóreménységben van, számára büntetés nélkül egy étkezésre való halat foghasson a patakból stb. A többi öt pont is ilyen szeliden és épen nem forradalmi módon hangzott; s mégis egy kis forradalom lett abból, hogy Gugelbastianné megkívánta a halat. Az öreg becsületes bühli tisztartó június 14-én elképedve hallotta, a jobbágyok miben törik a fejöket; de nem tudta megakadályozni, hogy az ujjongó tömeg lecsapolja a halastavat s ki ne fogja az uraság finom pisztrángjait és kecségét. Azonban csakhamar megjelentek az órgróf vértesei, megszállották Bührt és Bühlerthalt s lecsöndesítették a népet. A főbb kolomposok elmenekültek s néhány hétig a Schwarzwaldban bujkáltak; de azután Freiburg vidékén kézrekerültek, mire zendülés és összeesküvés miatt kivégezték őket.¹

Ezalatt Württembergben tovább tartott az *armer Konrad* forrongása. Jotz Fritztől, a ki a mult ősszel Svájcba menekült át, egy obsitos katona, a *Beutelhans* (Zacsó Jankó) vette át a vezetést, mivel türhetetlennek találta, hogy olyan bortermelő vidéken akkora legyen a bordézmsma s hogy az ottani rengeteg erdőségekben a szegény ember még csak száraz gallya se szedhessen magának, kutyái pedig az őzek, nyulak miatt kolonczczal járjanak. Idejárult a sok mindenféle illeték, a mit fizetni kellett, hogy az eladósodott *Ulrik* herczeg pénztára ne legyen mindenkor üres. Untertürkheimban egyszerre csak félreverték a harangokat és az utcán futkosó emberek fegyverbe hitták a népet, mert itt van a Szegény Konrád! Legyen *egyenlőség* és gazdag gazemberek osszák meg vagyonukat a szegényekkel! A weinsbergiek a leggazdagabbakat is kényszerítették, hogy velök tartsanak s lobogósan, trombita- és sípszóval ötszázan indultak a táborba. A Szegény Konrád czédulái, felhívásai nagyon sok más faluban hasonló dolgokra lelkesítették a parasztokat. «Bár csak két felesége lenne minden parasztnak — sóhajtoztak a blaubeureniek, — hogy több parasztgyerek lenne a világon!» Északon *Schorndorf*, délen — a Schwarzwaldban —

¹ *Eccardus*, Gesch. des niederen Volkes in Deutschland, 465—467. l. *Zimmermann*, Gesch. des grossen Bauernkrieges, 111—113. l.

Leonberg volt a mozgalom középpontja, A leonbergi Engelbergen kitűzött zászló alá 16,000 ember összegyülekezését várták és svájezi, pfalzi, badeni csatlakozókra is számítottak.

A Szegény Konrád most már Württemberg, sőt Németország hűbéri és társadalmi viszonyain sokat változtathatott volna, ha — Dósa módjára — egy ember áll a mozgalom élén. Mert hiszen ott sem anachronismus, hanem valóság és nem a modernizálni akaró történetíró találmánya, hogy a parasztok a *teljes szabadság, az általános egyenlőség jelszavai* után indultak és a szabadságnak ezt a jelszavát zászlaikra is fölírták; de az alkalmazkodók és a kicsinyhitűek beérték volna kisebb jogokkal is, a mik azonban polgári szabadságukat biztosíthatták volna. Ezek közt a leghathatósabb bizonyára az a kívánat, hogy a kormány alkotmányellenes követeléseit alkotmányosan megtagadhassák s ellene állhassanak.¹ Ulrik herceg ezzel szemben régi, megszokott módon, a császár és a szomszédos tartományok fejedelmeinek fegyveres segítségével és beavatkozásában bízott.

A császár s a pfalzi, würzburgi és badeni hercegek követi valóban megjelentek a stuttgarti tartománygyűlésen, mely június 18-án az igen nagy számban megjelent parasztképviselők jelenlétében nyílt meg. Milyen másképen folytak volna a dolgok Magyarországon, ha Dósa népének ott is alkalmat adnak, hogy saját képviselői magán az országgyűlésen mondhassák el panaszait és sérelmeiket s javaslatot tehessenek azok orvoslására! Mindenesetre sajátságosan hangzott, hogy Ulrik herceg épen a többségben levő parasztképviselőktől nemcsak adósságainak fedezésére, hanem a parasztfölkelés leverésére is kért pénzt. Amazt a magyarok bizonyosan megadták volna királyuknak, kinek szegénységén szánakoztak; a württembergiek azonban a maguk hercegeétől előbb azt követelték, hogy hagyja abba tékozló életét s küldje el rossz tanácsosait, a kik helyett ezután egy tizenkéttagú (4 nemesből, 4 polgárból, 4 parasztból álló) kormánytanácsra hallgasson. Udvartartása költségeit (a civillistát) a tartománygyűlés ezután évről-évre határozott összegben

¹ Zimmermann, Gesch. des grossen Bauernkrieges, I. 84. l.

szabja meg. A kolostorok nagy részét el kell törölni s fölösleges jövedelmeiket a kincstár bevételeihez kell csatolni.

Követeléseiknek súlyt és nyomatékot adott, hogy a parasz-
tok Leonbergben és a Rheimsthalban a fővárostól alig 3—4 óra-
járásnyira táboroztak s hogy a főváros polgárságának egy része
is velök tartott. A herczeg tehát jónak látta, hogy a június 20—21.
közti ködös éjszaka udvarával és gyűlött tanácsosaival együtt
átszökjék a biztosabb Tübingenbe, a hová a követeket is maga
után rendelte. De csak a papok és a polgárok követték; a pa-
rasztkövetek még július elején is kérték, hogy térjen vissza
Stuttgartba és hallgassa meg panaszaikat. Július 4-én maguk
a stuttgarti polgárok is tüntettek mellettük. A *tübingeni szer-
zőlést* azonban — az új alkotmányt — július 8-án az ő meg-
hallgatásuk nélkül kötötték meg. Ennek értelmében a parasz-
tok nyakába sózták a herczeg egy milliányi adósságából ma-
gukra vállalt 910,000 forintot. Érdekökbén csak annyit mond-
tak ki, hogy a jobbágyi terhek ezentúl mindenütt egyenlők és
elviselhetők legyenek s ha valaki pénzen váltja meg magát a
robottól, ne szorítsák mégis robotmunkára, néha még az előbbi-
nél is terhesebb dologra. Megígérték, hogy a kegyes alapítvá-
nyokat ezentúl — rendeltetésökhöz képest — csakugyan ala-
mizsnára, a szegények gyámolítására fordítják; az erdészeknek
nem szabad a parasztok földjein kényök-kedvök szerint lovagol-
niok; a vinczellérek a szöllőkből kereplővel s másképen elűz-
hetik a kártevő madarakat s a kancelláriában a szegény ember
panaszát is meghallgatják és elintézik. Azt azonban kimondták,
hogy a parasztok képviselőinek ezentúl a tartománygyűléseken
nincs helyök.

Voltak, akik talán ennyivel is beérték; de a haladni, fejlődni
akarókat csak elkeseríthette, hogy egy lépést sem tehetnek előre
s még a törvényhozásból is kizárják őket. Úgy hitték, hogy a
tübingeni csonka parlamentben róluk, nélkülök hozott határo-
zatoknak nem is kötelesek engedelmeskedni; s így le sem tehe-
tik azt a hódolati esküt, a melyet a tartománygyűlés és a her-
czeg az új alkotmány megtartására országszerte megkövetelt.
A tisztartók és az elüljárók mégis sok helyütt rendben beszede-
ték az esküt; csak a kisebbség várt rendületlenül, hogy micsoda

intés jön a schorndorfi és leonbergi táborból és mit csinál Beutelhans, a ki a dettingi várhegyen akart összegyűjteni egy újabb csapatot.

Merész és férfias elhatározással Ulrik herczeg július 26-án fegyvertelenül, csupán kevés kísérettel lovagolt át *Schorndorfba*, remsthalai uradalmának székvárosába, hogy legrégebb, de folyton elégedetlen jobbágyaitól maga vegye be ez esküt. S talán be is veszi, ha magával nem viszi a leggyűlöltebb három tisztviselőt is: a kancellárt, az udvarnagyot és a tartományi jegyzőt, hogy ezek összeírják a parasztokat, míg maga a városban kissé megpihen. Beutelhans hétezer parasztja kardokkal, nyársakkal, puskákkal, pánczélokkal jól fölfegyverkezve, harczrakészen, de nyugodtan várakozott; csak azután zúdult fel, mikor látta, hogy épen ez a három akar végezni vele. Elmondták őket árulóknak, tolvajoknak, a kik az ország pénzén szép házakat építenek maguknak. Szidták a herceget is, mert fiaik, gyermekeik az ő parzolásai miatt éheznek és minden nyomorúságuknak ő az oka.

A herczeg, kinek erről jelentést tettek, lóra kapva, közéjük vágatott. Útat nyitottak neki, mire vérszemet kapva, szidta őket engedetlenségök miatt, de kijelentette, hogy eddigi lázadó beszédeiket és tetteiket megbocsátja és elfelejti, ha szépen, nyugodtan hazamennek. Néhányan daczosan kiáltották oda, hogy beszéddel ő sem teszi jóvá hibáját; az ő miniszterei, érsekei, udvari naplopói, vadászai és kutyái okozzák a nyomorúságot. *Thumb* udvarnagy erre fölhitta őket, hogy a ki a herczeggel tart, álljon erre az oldalra. Ennek az a váratlan hatása lett, hogy az egész tömeg messzire húzódott tőle s a herczeg, a ki kékült, zöldült dühében, udvarával maga maradt. Ott akarta hagyni a parasztokat, kik panaszkodni mertek; de *Schlechtlin-Klaus* megragadta lova kantárszárát, a buochi *Veit* majdnem fölnyársalta, s mikor ezeket ellökdösték, egy harmadik utána lött, de nem találta.

A herczeg ugyan megszabadult, de Schorndorfba már nem mehetett be, mert a parasztok becsukták a kapukat előtte. Hazavágatott tehát Stuttgartba s onnan három napot adott a schorndorfiaknak a hódolatra. A parasztok azonban jól gyanították, hogy ezt a három napot csak hadai összevonására akarja hasz-

nálni; hiszen a pfalzi választó zsoldosai már meg is érkeztek Maulbronnba. A parasztek egyesülete, klubja, mely az ellenállást idáig is szervezte, a lázadás folytatását kívánta, a másik népgyűlést akart összehívni, hogy az határozzon, hódoljanak-e vagy sem. *Pregizer* Gáspár és mások mégis többséget szereztek a forradalmi pártnak, *Hans Hirschmann* pedig kibontotta a Szegény Konrád zászlaját, hogy a parasztek ismét fegyvert fogjanak s július 24-én a *kappelbergi* táborba vonult velök. Aznap már 15,000-re növekedett a számuk.

Három pontba foglalták össze követeléseiket. 1. Württemberg s a környező tartományokat föl kell szabadítani a hercegek, püspökök, várurak és városi urak igája alól s el kell törölni minden adót, illetéket és robotot, hogy azután szabadon éljenek. 2. Ha 20—30,000 fegyveresök lesz, megkezdik a harczot az egyházi és a világi urak ellen s elveszik a kolostorok és a nagyurak fölösleges földjeit, hogy azokkal segítsenek a szegény embereken. 3. A herceget, ha kívánságaikat nem teljesíti s melléjük nem áll, elfogják vagy megölik.

Mindjárt el is látták magukat eleséggel s más szükségesekkel, többnyire a legközelebb lakó papok és barátok rovására. S nem 20—30,000, hanem 100,000 emberök is lett volna, ha nem maradnak mozdulatlanul a Kappelbergen, hanem végighorodozzák a Szegény Konrád zászlaját a sváb tartományokban. *Jörg Tiegel* megígérte, hogy a fővárost, Stuttgartot is megnyitja előttük, s a hatóságnak csak pár órája maradt a terv megakadályozására. Egyre gyűléseztek és egyre veszekedtek a táborban; a vizsályt alattomban a herceg titkos megbizottjai s a tartományi követek is szitották, s a népet annyira megijesztették és megpuhították, hogy ennek kapitányai s a hercegnek és a tartománygyűlésnek megbizottjai 1514 július 27-én a beutelspachi korcsmában végre egyességet kötöttek, melynek értelmében mind a két fél békében marad mindaddig, míg a stuttgarti tartománygyűlés a parasztek sérelmeit meg nem szünteti. Erre a becsapott fölkelők nagy része még az este otthagya a tábort s nyugodtan hazament.

Mínthogy a tartománygyűlés magára vállalta a herceg adóságát, most már a hitelezők sem fukarkodtak és *Hutten Lajos*

egymaga 10,000 aranyat adott zsoldosok fogadására. A városok is a herczeg segítségére mentek, hogy ne szidja őket többé lázadó ficzkóknak, a kik a paraszttal tartanak; a tübingeniek egymaguk 500 embert küldtek zászlai alá. Lajos pfalzi választó és Fülöp badeni örgróf csapatai szintén megérkeztek s a konstanzi püspök hada is közeledett. S mikor már — az egyességben bizva — minden paraszt odahagyta a kappelbergi táborn: julius 31-én a herczeg serege hirtelen *Waiblingenre* rontott, összefogdosta a főbb lázadókat, házaikat kifosztotta, feleségeiket, gyermekeiket megkinozta: s még aznap délután hasonlóan bánt a schorndorfiakkal, majd a többiekkel is. Hans Pregizer házát, a hol a fölkelők gyűléseket tartottak, földig rombolták s augusztus 2-án Schorndorf előtt a hódolni jövő paraszttok közül 1600-at elfogtak, megkötözték s párosan összeláncolták, börtönbe vetették őket s másfél napon át még egy falat kenyeret, egy korty vizet sem adtak nekik. Azután a forráságban a Rems vizébe állították őket, de nem engedték meg, hogy igyanak belőle. Így megpuhítva térdre rogytak, mikor a herczeg megjelent előttük s félórahosszat a földön fetrengve könyörögtek kegyelemért. Ezt meg is kapták oly föltétel alatt, hogy lázadást többé nem indítanak, fegyvert nem hordanak s a tübingeni szerződésre esküt tesznek. Esküt tettek s augusztus 3-án este hazavánszoroghattak. Súlyosabban bűnhődtek azok, kik az ereendő bűn mérges kigyóját, a «Bundschuh»-t rejtegették. Főkapitányukat, Hans *Volmurt*, augusztus 7-én s hét társát másnap kivégezték, másokat családjaikkal együtt száműztek a tartományból, néhányat tüzes vassal megbélyegeztek és mindegyiknek esküvel kellett megfogadnia, hogy ezekért nem áll boszút. Augusztus 9 én Stuttgartban, a herczeg jelenlétében fejezték le azokat, kik a fővárost a paraszttok kezére akarták juttatni. Az egyik anya könyörgött, adják oda neki fia levágott fejét; megtagadták tőle s ő az Üdvözítő képére akasztotta fel magát; azért azután holtestét a fia mellé dobták, házát pedig lerombolták.

A szomszéd tartományokat, hová néhányan menekültek, a herczeg felszólította, hogy vegyék el az életét és a vagyonát a bűnösöknek, kik fellázdak a szent hit és a keresztény egyház ellen, megvetették a hatóságot és a törvényeket s megzavarták

a békét. Irtsák ki ezeket az átkozott, áruló, elítélt ficzkókat, kiknek kárhozatos öröksége a mérges kigyó, mely azt sugalja nekik, hogy a szent hitet és a kereszténységet gyalázzák, megvessék és eltöröljék, a császárságot, királyságot, hercegséget, grófi és egyéb uraságokat, a városokat és falvakat megmérgezzék, a jobbágytságot megszüntessék s minden vagyont közössé tegyenek.

A császár a menekülteket birodalmi átok alá vette és száműzte s a pápát is megkérte az egyházi átok kimondására. Otthon pedig kínpadra vontak néhány ezret, mert a legszelidebb büntetés, a 24 forintnyi fejkváltás jól jövedelmezett a hercegnek. Menedéklevelében bizva, *Beutelhans* hazatért s a törvényszék előtt is megjelent. «Ülj ide, mellém!» riadt reá az egyik vádlott. «Nem ülök áruló mellé!» felelt büszkén a kapitány. «Az ördög és a pokolbeli tűz árult el téged!» «Nem — viszonzá *Beutelhans* — nem az ördögök, hanem az emberek tették...».¹

Valóban az emberek, a kik ugyanazon időtájban a Krajna vidékén lakó *gottscheiket*: a *kucsébereket* is lázadásra ingerelték. Ezek a vendek közt lakó német parasztok Rainban, ott, a hol a Gurk a Szávába szakad, gyűlést tartottak, hogy a császári hivatalnokokat régi jogaiknak, a sztára pravdának visszaadására kérjék. A hivatalnokok hamarosan elfogtak és lefejeztek néhány lázadó parasztot, mit a kucséberék azzal toroltak meg, hogy agyonverték földesurokat és vogtjukat, *Thurn* Györgyöt és *Stersen* Gergely tiszttartót. Hiszen *Thurn* már beszédte tőlük, de magának tartotta meg az állami adókat s a mellett más urak jobbágyait is folytonosan háborgatta, zsarolta. Például a karthauziak három falvát feldúlta, száz marháját elhajtotta, jobbágyait pedig földönfutókká tette és átkergette Magyarországba. Még a császár *gottscheei* vámszedőjét is elfogta.² Nem félték tehát, hogy a császár nagyon megharagudnék azért, a mit tettek; de most már az egész Krajnát fellázították s a hogy a hír rebesgette, csak-

¹ *Zimmermann*, *Gesch. des grossen Bauernkriegs*, I. 77—111. l. *Eccardus*, 462—465. *Weil* *Der Bauernkrieg*, 53—64. l.

² *Molitoris*, A belsőausztriai parasztháború 1515-ben. 19—20. l.

hamar 80—90,000-en álltak fegyverben, hogy ősi jogukat vissza-követeljék.

A rendszövetség föllépésétől az urak és a hivatalnokok most már megijedtek s maguk is azt kívánták, hogy Miksa császár döntsön a dologban. A parasztok írásba foglalták panaszaikat és kívánságaikat s Augsburgba, melynek környékén a parasztok szintén lázongtak,¹ követeket küldtek a császárhoz. De követeket küldtek az urak is, hogy a vakmerő, gőgös, lázadó «paraszt-csordák» ellen segítséget kérjenek. A császár mind a két követ-séget egyszerre fogadta. Leczkét akart adni a fenhéjázó, engedetlen, daczos uraknak s jelenlétében nagy részvétellel hall-gatta meg a jobbágyok panaszait. Fülük hallatára kifakadt az urak szivtelensége ellen, őket pedig szeliden intette, hogy csak térjenek haza nyugodtan, a táborban levőket is oszlassák szét; mert ha még igazságtalanság történik velök, a hivatalnokokat példásan megbünteti, régi jogukat pedig épségben tartja s új terhekkel nem engedi őket zaklatni.

Erre az örvendetes hirre a krajnaiak szépen le is tették a fegyvert s hazaoszlottak.² Biztak császáruknak szép szavaiban, melyeket nemcsak igazságérzete és a nép iránt sokszor megmuta-tott szeretete, hanem politikai bölcsesség is sugallt; mert nem akarta, hogy egyfelől a Szegény Konrád württembergi s másfelől Dósa György magyarországi lázadásának lángjai az ő örökös tartományai fölött is összecsapjanak. El sem lehet képzelni, mi történik a hűbéri intézményekkel, ha a Duna forrásától egészen a Vaskapu-szorosig német, szláv és magyar parasztoknak majdnem 200,000 főnyi hada egyszerre és közösen követeli azt, a mit most tartományonként elszigetelve, egymásról alig, vagy talán nem is tudva kívánt.

Ha — talán néhány Zeitung-hirt kivéve — tudnak egy-másról, a württembergiek rettenetes csalódása után a krajnaiak nem biznak olyan föltétlenül a császári ígéletben s nem sod-ródnak bele abba a véres parasztháborúba, melyet Belső-Ausztriá-

¹ *Bensen* Geschichte des Bauernkrieges in Ostfranken, 50. l.

² *Zimmermann*, I. 114—117. l.

ban 1515-ben mégis csak meg kellett vívniok.¹ Lehet, hogy erre a második lázadásra Dósa fölkelésének leverése után magyar parasztmenekültek is izgatták őket; de valószínűbb, hogy inkább a velenceziek alkalmatlankodtak vele az ellenök harczoló császárnak.²

Vogt Gábor császári tanácsos és kamarai titkár most már levélben nyugtatta meg Kövendi *Székely* Miklóst, hogy a császár a legjobb indulattal viseltetik Magyarország iránt és kész segítséget nyujtani a népzavargás lecsillapítására; de tudni szeretné, a lázadás ügye most hogyan áll, történt-e valami annak elnyomására, hol gyülekeztek össze a parasztok és mennyien vannak? A király július 24-én már csak azt felelte,³ hogy július 15-én a lázadás indítóját, Székely Györgyöt már le is győzték és kivégezték, de maga a lázadás ezzel nem ért véget. Kéri tehát a császárt, hogy továbbra is őrizze meg jóindulatát iránta és az ország iránt; azonban a nyujtani szándékozott segítséget tartsa függőben olyképen, hogy ha szükség lesz reá, azt késedelem nélkül beküldhesse. Mert még nem lehet tudni, mit hoz a jövő.

Miksa császár magában Németországban sem föltétlenül a parasztoakat okozta a történektekért; fölkelésökben — olyanformán, mint 270 esztendő mulva II. József császár a Hora-fölkelésben — megérdemelt leczkét látott a vele annyiszor daczoló nemesség részére. S attól, a ki Augsburgban maga is épen a parasztoak jelenlétében leczkéztette meg a német nemesekeket, valóban alig lehetett várni, hogy a szintén segítséget kérő magyar

¹ Erről szól egy beces kézirat a Nemzeti Múzeumban. Címe: «Die Paurn Aufruer. Herr Georgius Herberstain Veldt-Hauptman, Steir. Kärtn. Crain. 1515. (4-r. 130 lap, 116. «Folio Germ.» jegy alatt.) Ezt Mayer (Der innerösterr. Bauernkrieg des Jahres 1515. Archiv für österr. Gesch. LXV. kötet, 55—136.) nem ösmerte, de — óhajtásomat követve, — Molitoris Károly feldolgozta. (A belsöausztriai parasztháború 1515-ben. Kolozsvár, 1911. 8-r. 66 l.)

² *Molitoris* 15. l.

³ II. Ulászló Székely Miklóshoz. Datum Bude in vigilia festi beati Jacobi Apostoli. A Pongrácz-család nedeczi levéltárából közli *Karácsonyi*: *Tört.-Tár*, 1891. 337—338. l.

nemesek segítségére valami feltűnő módon siessen. Hiszen benők látta a Habsburgok magyarországi törekvéseinek legfőbb ellenségét; s mikor Ulászló király a magyar nemesek megmentését mostan épen a Habsburg-ellenes párt vezetőjére, az erdélyi vajdára bizta, a Habsburg-császár nem találhatta túlságosan sürgősnek, hogy a mentés munkájában mindenáron résztvegyen.

A császár csak augusztus 15-én értesült Dósa György haláláról.¹ Annyit tehát meg lehet állapítani, hogy Dósa életében semmiféle segítséget sem adott a fölkelés elnyomására.

MÁRKI SÁNDOR.

¹ Levele augusztus 5-ről Kázmér brandenburgi őrgrófhhoz a nürnbergi Kreisarchivban, AA 716. Prod. 72. *Thallóczy Lajos* szives közlése.